
**РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНА ЛЬНА ЕКОНОМІКА**

УДК 338.48:332

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-6-9>**Писарева І.В.**кандидат економічних наук,
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова**Погасій С.О.**кандидат технічних наук, доцент,
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова**Усачова О.В.**магістерка
Харківського національного університету міського господарства
імені О.М. Бекетова**Pysareva Iryna, Pogasiy Sergey, Usacheva Olga**

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

ПРЯМИЙ ВПЛИВ ТУРИСТСЬКОЇ СФЕРИ НА РОЗВИТОК РЕГІОНУ**DIRECT INFLUENCE OF THE TOURISM SECTOR
ON THE REGION DEVELOPMENT**

Економічна та соціальна значущість туристської сфери в сучасних умовах визначається тим, що туристичний бізнес сприяє розвитку економіки, розвиваючи такі галузі промисловості, як сільське господарство, торгівля, будівництво, зв'язок, виробництво товарів широкого попиту, сприяє зайнятості населення, зростанню потенційного та реального валового внутрішнього продукту країни, є вагомим джерелом валютних надходжень і засобом забезпечення позитивного сальдо платіжного балансу країни. У статті визначено, що під прямим впливом розуміються результат вкладу туристами грошей у туристські підприємства, матеріальне забезпечення працівників туризму і створення нових робочих місць. Проведено аналіз прямого впливу туристської сфери на розвиток Харківського регіону. Визначено, що туристська сфера надає потужний стимулюючий вплив на розвиток суміжних галузей економіки, обумовлює їх інноваційний розвиток, впливає на підвищення конкурентоспроможності цих галузей, а також спричиняє зростання інвестиційної привабливості підприємств і галузей та створює умови економічного зростання.

Ключові слова: туристська сфера, прямий вплив, розвиток регіону, економічне зростання.

Экономическая и социальная значимость туристской сферы в современных условиях определяется тем, что туристический бизнес способствует развитию экономики, развивая такие отрасли промышленности, как сельское хозяйство, торговля, строительство, связь, производство товаров широкого спроса, способствует занятости населения, росту потенциального и реального валового внутреннего продукта страны, является важным источником валютных поступлений и средством обеспечения положительного сальдо платежного баланса страны. В статье определено, что под прямым влиянием понимаются результат вклада туристами денег в туристские предприятия, материальное обеспечение работников туризма и создание новых рабочих мест. Проведен анализ прямого влияния туристской сферы на развитие Харьковского региона. Определено, что туристская сфера оказывает мощное стимулирующее воздействие на развитие смежных отраслей экономики, обуславливает их инновационное развитие, влияет на повышение конкурентоспособности этих отраслей, а также обуславливает росту инвестиционной привлекательности предприятий и отраслей и создает условия экономического роста.

Ключевые слова: туристская сфера, прямое влияние, развитие региона, экономический рост.

In modern conditions, the tourism sector development, as a source of sustainable development of the state economy, is gaining priority. The economic and social significance of the tourism sector in modern conditions is determined by the fact that the tourism business contributes to economic development, developing industries such as agriculture, trade, construction, communications, consumer goods, employment, growth of potential and real gross domestic product of the country, which is a significant source of foreign exchange earnings and a means of ensuring a positive balance of payments of the country. A comprehensive study of the tourism sector aspects is an urgent problem, which is due to its versatility and social significance. The impact of the tourism sector on the development of the region's economy is very significant. Revenues from the tourism sector can raise the economy of the region in which it develops, increase sales of local industry to tourists, expand and modernize regional infrastructure, increase revenues to the regional budget through taxes and fees. The article explores the direct influence of the tourism sector on the development of the region. It is determined that the direct impact means the result of tourists' investment in tourism enterprises, material support of tourism workers and job creation, as well as that it has a complex nature due to the multiplier effect of servicing tourist flows. It is determined that the direct contribution of the tourism sector to the economic and social development of the region is calculated as the total income of tourism enterprises in the region and is taken into account in national accounts. The analysis of the tourist sphere direct influence on the development of the Kharkiv region is carried out in the work. It is determined that the tourism sector has a strong stimulating effect on the development of related sectors of the economy, determines their innovative development, affects the competitiveness of these industries, as well as increases the investment attractiveness of enterprises and industries and creates conditions for economic growth.

Key words: tourism sector, direct impact, regional development, economic growth.

Постановка проблеми. Значення туристської сфери в соціально-економічному розвитку країн та регіонів є досить великим. Рівень розвитку туризму визначає ефективність функціонування усієї туристичної галузі країни, районів та міст. За показниками туризму формується рейтинг туристичних держав, районів та міст світу. Однією з провідних функцій туристської сфери визнається функція налагодження контактів між народами та країнами.

Всебічне дослідження аспектів туристської сфери є актуальною проблемою, яка зумовлена її багатогранністю та суспільною значущістю. Можна стверджувати, що туризм став однією з невід'ємних складових частин життєдіяльності людей у більшості країн світу та є одним із найперспективніших напрямів соціально-економічної діяльності у XXI ст. Варто також зазначити, що туристична діяльність увійшла до найбільших експортних галузей світу та стала найбільш рентабельною галуззю світової економіки, що визначає актуальність і практичну значущість проблеми та потребує її всебічного вивчення.

Оскільки туристська сфера є комплексом галузей, що володіють своїми особливостями і нюансами, реалізація подібної економічної оцінки на практиці стикається з великими труднощами через відсутність необхідної статистичної інформації. Таким чином, дослідження особливостей оцінки впливу туристської сфери на соціально-економічний розвиток країни або регіону являє собою самостійну наукову проблему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з вивченням аспектів

досліджуваної проблеми, знайшли своє відображення у працях вітчизняних і зарубіжних авторів. Особливості та проблеми розвитку світового туризму, вплив туризму на національну й регіональну економіку, соціальне життя й культуру розглядаються в роботах таких науковців, як Г.О. Ворошилова [1], Н.М. Гоблик-Маркович [2], Г.О. Горіна [3], Я.А. Жаліло [4], О.С. Заворуєва [5], Й. Криппендорф [6], Л.В. Оболенцева [7], З.Я. Шацька [8].

Метою дослідження є проведення аналізу прямого впливу туристської сфери на розвиток регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження впливу туристської сфери на соціальний та економічний розвиток регіону необхідно починати з визначення системи показників, яка буде відображати всі аспекти діяльності як одного окремо взятого туристського підприємства, так і всієї галузі загалом у масштабах міста або регіону. На особливу увагу, на нашу думку, заслуговує туристський продукт з точки зору якості надаваних туристові послуг. Для визначення ступеня й величини впливу туристської сфери на різні галузі економіки регіону необхідні формулювання алгоритму взаємодії туризму із суміжними галузями та визначення факторів, від яких залежить цей вплив.

Існування туристської сфери неможливо без наявності матеріально-технічної бази, яка створює всі необхідні умови для обслуговування туристів різноманітним комплексом послуг (розміщення, харчування, транспорт, дозвілля та пізнавальні програми, лікування тощо).

Показники, що характеризують стан і розвиток матеріально-технічної бази туристської

сфери, визначають її потужність у цьому регіоні. До них належать ліжковий фонд готелів та інших засобів розміщення; число місць на підприємствах харчування, які обслуговують туристів; число місць на підприємствах розваг (театри, музеї, аквапарки тощо), відведених для туристів.

Показники фінансово-економічної діяльності туристських підприємств містять [9] виручку від реалізації туристичного продукту; показники використання ресурсів робочої сили, продуктивності праці, фонду заробітної плати; показники використання виробничих фондів (фондовіддача, оборотність обігових коштів). Важливими показниками є собівартість послуг туризму, прибуток, рентабельність, а також фінансові показники підприємства, зокрема платоспроможність, ліквідність, фінансова стійкість.

Прямий вплив туристської сфери на економіку міста або регіону – це витрати туриста на покупку послуг і товарів туризму. Прямий вплив розуміється як результат вкладу туристами грошей у туристські підприємства, матеріальне забезпечення працівників туризму й створення нових робочих місць.

Отже, проведемо аналіз прямого впливу туристської сфери на розвиток Харківського регіону.

Серед областей України Харківська область посіла у 2019 р. сьоме місце за кількістю реалізованих туристичних путівок, п'яте – за кількістю іноземних туристів, яким надали послуги, третє – за кількістю суб'єктів туристичної діяльності після м. Києва та Дніпропетровської області [10]. Харківщину відвідують туристи більш ніж зі 100 країн світу. Найбільше туристів із Польщі, Білорусі, Латвії, Німеччини, США, Канади, Данії, Франції, Азербайджану, Австрії, Італії, Ізраїлю, Угорщини, Туреччини, Грузії.

Виїзним туризмом, який є більш прибутковою формою діяльності туристичних підприємств, ніж в'їзний (іноземний) та внутрішній туризм, займається практично кожна туристична фірма, а в'їзним та внутрішнім – близько 20% туристичних підприємств області, хоча

останніми роками ці види туризму стають популярнішими.

Упродовж 2019 р. в області діяли 263 суб'єкти туристичної діяльності, серед яких 61% склали підприємства – юридичні особи, а 39% – фізичні особи – підприємці. На 1 січня 2020 р. у суб'єктів туристичної діяльності працювали 248 осіб, з яких 45,8% мали вищу або середню спеціальну освіту в галузі туризму. Дохід від надання туристичних послуг (без сплати ПДВ, акцизів та аналогічних обов'язкових платежів) у 2019 р. становив 34,6 млн. грн. (у 2018 р. – 23,7 млн. грн.). Суб'єкти туристичної діяльності Харківської області у 2019 р. надали послуги 51,9 тис. осіб (у 2018 р. – 40,4 тис. осіб). Серед них 97,8% склали громадяни України, 2,2% – громадяни інших країн (проти 91,4% та 8,6% відповідно у 2017 р.) [10].

Порівняно з 2018 р. кількість туристів, що звертались за послугами до туристичних фірм, збільшилась на 21%, зокрема туристів, що виїжджали за кордон, – на 53%, внутрішніх туристів – на 30%, а іноземних туристів – у 8 разів [10]. Загальну динаміку туристичних потоків у Харківській області протягом останніх дев'яти років подано у табл. 1.

Вплив туристської сфери на розвиток економіки регіону є дуже значним. Доходи від туризму здатні підняти економіку регіону, в якому він розвивається, завдяки таким змінам:

- збільшення продажу продукції місцевої промисловості туристам;
- збільшення доходів регіональних засобів зв'язку, таких як поштове, телеграфне й телефонне обслуговування;
- розвиток мобільного, нестационарного туризму у зв'язку з витратами туристів на туристичне спорядження;
- збільшення попиту на продукцію сільськогосподарства регіону;
- розширення та модернізація регіональної інфраструктури;
- надходження доходів у регіональний бюджет через податки й збори (у попереднє десятиліття аналіз туристичної діяльності зводився до характеристики відвідувачів, опису

Таблиця 1

Динаміка туристичних потоків Харківської області [10]

Показник	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Кількість туристів, які скористалися послугами	138 440	74 038	105 663	91 648	71 437	31 233	40 429	51 929
Кількість іноземних туристів	12 951	550	1 701	591	–	134	249	354
Кількість туристів, які виїжджали за кордон	75 236	57 852	87 814	53 831	68 046	25 946	33 716	43 626
Кількість туристів, охоплених внутрішнім туризмом	50 253	15 636	16 148	37 226	3 391	5 281	6 712	8 287

умов поїздок та перебування в країні, визначення мети відвідувань тощо).

Нині спостерігається підвищений інтерес до впливу, який туризм чинить або може чинити прямо чи опосередковано на економіку щодо створення додаткової вартості, збільшення зайнятості, отримання прибутку приватними особами, регіоном, державою тощо.

У 2019 р. туристичними підприємствами Харківщини надано послуги іноземним туристам із 29 країн світу, серед яких переважали туристи з Азербайджану (15 осіб), Білорусі (46 осіб), Молдови (34 особи). Найбільш популярною метою туристично-екскурсійних подорожей залишається дозвілля та відпочинок. Задля цього у 2018 р. подорожувало 74,2 тис. осіб (80,5% від загальної кількості). Задля лікування прибуло 17,4 тис. осіб (18,9%) [10]. Детальніше розподіл вітчизняних та іноземних туристів за країнами відправлення та походження наведено у табл. 2.

Як видно з табл. 2, показники як вибуття, так і прибуття туристів різко скоротилися у 2019 р. порівняно з 2017 р. Найпершими причинами такого спаду є питання безпеки туристів, особливо іноземних, які не бажають здійснювати мандрівку у країну, на території якої ведуться

воєнні дії, а для вітчизняних туристів різке падіння курсу гривні знизило їх купівельну спроможність, змусивши економити витрати.

Крім того, такі показники пояснюються великою популярністю неорганізованого туризму серед громадян сусідніх держав і у світі загалом. Динаміку туристичних вибуттів і прибуттів за останнє десятиліття зображено на рис. 1.

Графік, наведений на рис. 1, показує, що за останні два роки кількість прибуттів у Харківську область мала здебільшого тенденцію до збільшення. Збільшилась кількість внутрішніх туристів перш за все завдяки більшій популярності та доступності вітчизняних туристичних об'єктів, а також унаслідок того, що після падіння курсу гривні багатьом українцям відпочинок за кордоном, особливо різноманітні екскурсійні програми, став занадто дорогим.

Рис. 2 графічно відображає динаміку обсягу реалізованих послуг від в'їзного та виїзного туризму, а також екскурсійних програм за 2012–2019 рр. Графік показує, що, на відміну від кількості прибуттів туристів, доходи від туризму протягом 2019 р. зросли, як і в попередніх періодах, підтримуючи загальну тенденцію зростання за останні роки.

Таблиця 2

Розподіл туристів за країнами відправлення та походження

Країна	2018 р.		2019 р.	
	громадяни України (вибуття)	громадяни інших країн (прибуття)	громадяни України (вибуття)	громадяни інших країн (прибуття)
Австрія	424		161	2
Азербайджан		21		15
Білорусь		54		46
Болгарія	1 788	4	4 071	9
Греція	970		1 120	
Єгипет	511		895	
Ізраїль	607	8	583	15
Італія	1 264		1 583	7
Молдова		12		34
Німеччина	1 136		458	
Польща	2 549		4 667	
Росія	12	41	4	21
Словаччина	1 025		3 102	
США	7		52	
Туреччина	5 482	11	5 925	15
Угорщина	7 051	9	4 785	4
Франція	3 564		3 514	5
Хорватія	835		523	
Чехія	4 854	5	6 452	9
Чорногорія	1 148		1 176	
Інші країни	489	84	4 555	172
Усього	33 716	249	43 626	354

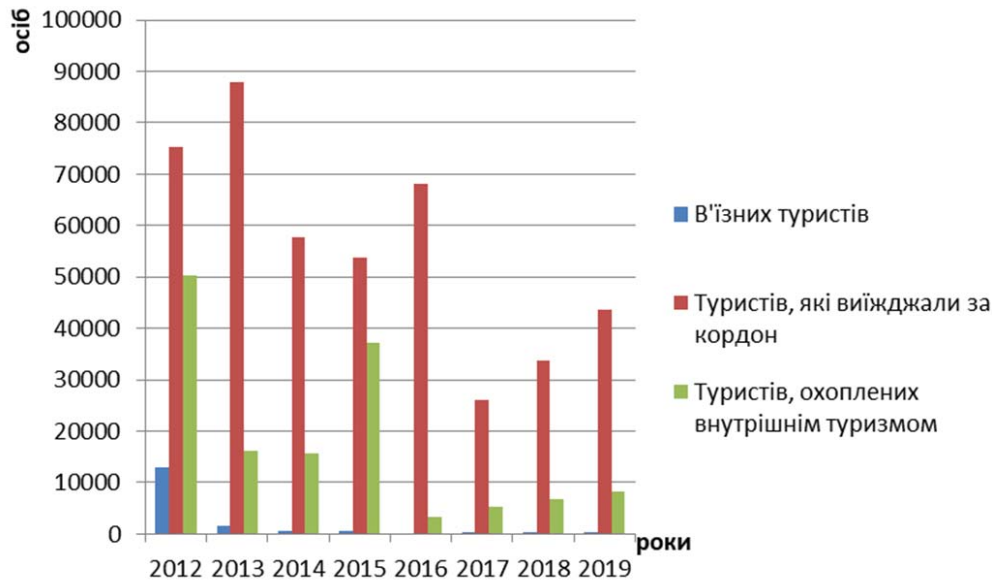

Рис. 1. Динаміка туристичних вибуттів та прибуттів

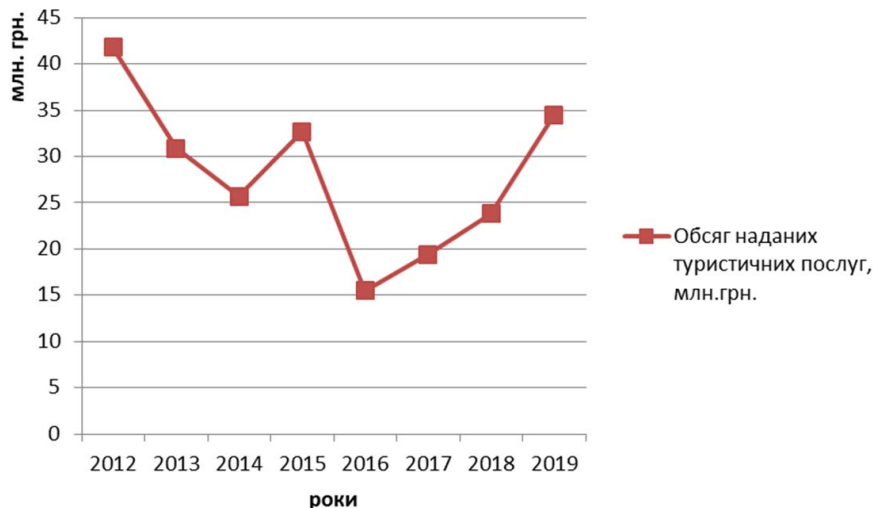

Рис. 2. Динаміка наданих туристичних послуг

Динаміку обсягів реалізованих туристичних послуг, на нашу думку, можна пояснити такими двома причинами:

- з кожним роком збільшується кількість прибулих з країн далекого зарубіжжя та СНД, особливо з промислово розвинених регіонів, туристи з яких істотно більше витрачають, ніж туристи з регіонів України, що межують із Харківською областю;

- з кожним роком підвищується вартість турів у нашу область, адже розширюється пакет послуг, який можуть запропонувати туристичні фірми своїм клієнтам, однак за сумарних надходжень від туристів та екскурсантів за 2019 р., що потрапили в економіку регіону в розмірі 34,5 млн. грн., прямі податкові надходження, спрямовані в бюджет, склали лише 3,2 млн. грн.

(табл. 3), що може означати значну тінізацію доходів туристичних фірм або свідоме їх заниження чи приховування під час подання податкової звітності.

Витрати туристів підвищують дохід туристського регіону і в подальшому витрачаються на створення нових та збільшення старих потужностей підприємств, на збільшення добробуту працівників, які зможуть більш повно задовольнити свої фізичні й духовні потреби. Крім того, збільшення попиту на туристичні послуги є каталізатором для відтворення цієї послуги, розширення матеріально-технічної бази, що використовується туристською індустрією. Для вирішення цих завдань залучаються нові працівники, що значною мірою вирішує соціальні проблеми в регіоні, а саме проблему

**Порівняльна характеристика фінансових надходжень від туристичної діяльності
у Харківській області**

Показник	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Обсяг наданих туристичних послуг, млн. грн.	41,8	30,9	25,7	32,7	15,5	19,4	23,8	34,5
Платежі до бюджету, млн. грн.	3,958	2,547	2,158	3,154	1,985	2,485	2,954	3,152
Заборгованість перед бюджетом, тис. грн.	11,4	13,5	3,4	39,6	20,9	12,5	13,6	8,2
Надходження валюти від надання послуг нерезидентам України, тис. дол.	21,1	28,6	22,6	4,6	5,2	3,7	45,2	12,4

зайнятості населення. Утворюється ланцюжок «витрати – доходи – витрати», коли витрати туристів стають доходами для туристичних фірм, які частину свого доходу перетворюють на витрати. Таким чином, вплив первинного доходу внаслідок туристських витрат складно переоцінити, тому що з ним пов'язані наступні цикли туристських витрат.

Висновки з проведеного дослідження.
Вплив туризму на соціально-економічний роз-

виток країни має комплексний характер, обумовлений мультиплікативним ефектом від обслуговування потоків туристів. Туризм надає потужний стимулюючий вплив на розвиток суміжних галузей економіки, обумовлює їх інноваційний розвиток, впливає на підвищення конкурентоспроможності цих галузей. Це спричиняє зростання інвестиційної привабливості підприємств і галузей, зрештою створює умови економічного зростання.

Список використаних джерел:

1. Ворошилова Г.О. Розвиток міжнародного ринку туристичних послуг в умовах кризи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. Вип. 7. Ч. 1. С. 75–78.
2. Гоблик-Маркович Н.М., Ільтьо Т.І. Аналіз динаміки та актуальних проблем розвитку сфери туризму. *Освіта і наука*. 2018. Вип. 24 (1). С. 16–22.
3. Горіна Г.О. Розвиток ринку туристичних послуг України в умовах просторової поляризації : дис. ... докт. екон. наук : спец 08.00.03. Дніпро, 2017. 493 с.
4. Жаліло Я.А., Ковалівська С.В., Филипенко А.О., Химинець В.В., Головка А.А. Щодо розвитку туризму в Україні в умовах підвищених епідемічних ризиків : *аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень*. Київ, 2019. 29 с.
5. Заворуєва О.С. Удосконалення стратегії управління розвитком туристичної галузі України. : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03. Запоріжжя, 2019. 205 с.
6. Krippendorf J. *Marketing im Fremdenverkehr*. Bern : Frankfurt am Main, 1980. 168 p.
7. Оболенцева Л.В., Галицька А.М. Оцінювання впливу туризму як економічного явища. *Сучасні тенденції розвитку індустрії туризму та гостинності у конкурентному середовищі* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Харків, 2020. С. 85–87.
8. Шацька З.Я., Акульшин М.І. Актуальні проблеми та перспективи розвитку сфери туризму в Україні. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 19. С. 699–705.
9. Яковлев Г.А. *Экономика и статистика туризма : учебное пособие*. Москва : РДЛ, 2004. 376 с.
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 22.11.2020).

References:

1. Voroshilova G.O. (2014) Rozvytok mizhnarodnoho rynku turystychnykh posluh v umovakh kryz [Development of the international market of tourist services in the conditions of crisis]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 7, ch. 1, pp. 75–78. (in Ukrainian)
2. Gobluk-Markovich N.M., Iltio T.I. (2018) Analiz dynamiky ta aktualnykh problem rozvytku sfery turizmu [Analysis of the dynamics and current problems of tourism development]. *Osvita i nauka*, vol. 24 (1), pp. 16–22. (in Ukrainian)
3. Gorina G.O. (2017) Rozvytok rynku turystychnykh posluh Ukrainy v umovakh prostоровoi poliaryzatsii [Development of the market of tourist services of Ukraine in the conditions of spatial polarization]: dys. ...d-ra. ekon. nauk: 08.00.03. Dnipro, 2017. 493 s. (in Ukrainian)

4. Zhalilo Ya.A., Kovalivska S.V., Filipenko A.O., Khiminets V.V., Golovka A.A. (2019) Shchodo rozvytku turyzmu v ukraini v umovakh pidvyshchenykh epidemichnykh ryzykiv [Regarding the development of tourism in Ukraine in conditions of increased epidemic risks]. *Analitychna zapyska Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen*. Kyiv, 29 p. (in Ukrainian)
5. Zavorueva O.S. (2019) Udoskonalennia stratehii upravlinnia rozvytkom turystychnoi haluzi Ukrainy [Improving the strategy for managing the development of the tourism industry of Ukraine]: dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.03. Zaporizhzhia, 205 p. (in Ukrainian)
6. Krippendorf J. (1980) *Marketing im Fremdenverkehr*. Bern: Frankfurt am Main, 168 p.
7. Obolentseva L.V., Galitska A.M. (2020) Otsiniuvannia vplyvu turyzmu yak ekonomichnoho yavyscha [Assessment of the impact of tourism as an economic phenomenon]. *Suchasni tendentsii rozvytku industrii turyzmu ta hostynnosti u konkurentnomu seredovyshchi: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kharkiv, pp. 85–87. (in Ukrainian)
8. Shatskaya Z.Y., Akulshin M.I. (2018) Aktualni problemy ta perspektyvy rozvytku sfery turyzmu v Ukraini [Current problems and prospects for the development of tourism in Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 19, pp. 699–705. (in Ukrainian)
9. Yakovlev G.A. (2004) *Ekonomika i statistika turizma [Tourism Economics and Statistics]: uch. posobie*. Moscow: RDL, 376 p. (in Russian)
10. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 22 November 2020).